

Gallejaur

U T S T Ä L L N I N G S K A T A L O G

...upplevelsen är märkelig!

Har tiden stannat? Bilen och blicken vänds. En känsla av att besöka en frusen verklighet av tidigare seklers bondebygd med månghussystem infinner sig...

Eva Gradin

Gallejaur

Latitude 65.156°

Longitude 19.442°

Fotografisk skildring av livet i
Gallejaur vid 2000-talets början

Utställningen *Gallejaur - en fotografisk dokumentation* baseras på en etnologisk dokumentation av byn Gallejaur, som Norrbottens museum har gjort på uppdrag av Länsstyrelsen i Norrbotten.

Undersökningen har omfattat en intervjudel som utförts av Eva Gradin och en fotografisk dokumentation av Daryoush Tahmasebi.

Byn har besökts vid femton tillfällen under tiden november 2000 - juli 2002.

Målsättningen har varit att studera bakgrunden till dagens bystruktur

och därmed orsakerna till byns utseende. Enligt uppdraget ska dokumentationen utgöra underlag för en utredning om bildande av ett kulturresevat enligt Miljöbalkens 7 kap 9 §.

De boende i byn är naturligtvis undersökningens främsta informanter. Ebba Karlsson, Erik och Arvid Eriksson samt framlidne Lennart Lövgren, har alla lämnat ovärderlig kunskap om livet, levnadsbetingelserna och försörjningsmöjligheterna i byn. Information om byn har också inhämtats genom studier vid bl a Miljödömsstolens arkiv i Umeå, Tingsrätten i Piteå,

Lantmäteriet i Luleå och Byggnadsnämnden i Arvidsjaur.

I museets undersökning har människorna och deras byggnader valts som utgångspunkt, för att belysa byns utveckling och förändring. Fokuseringen på byggnaderna beror på den dateringsmöjlighet som inristningen av årtal och ibland byggherrens signatur högst upp på nockåsar ger.

Dokumentationen finns redovisad i en skriftlig rapport, Länsstyrelsen i Norrbotten, dnr 223-7499-00. Rapporten finns till försäljning i museibutiken.

Byn Gallejaur

Gallejaur ligger på länsgränsen mellan Norrbotten och Västerbotten.

En tredjedel av byn tillhörde Norsjö socken fram till den 28.2.1958, då även denna del administrativt överfördes till Arvidsjaurs kommun.

Bebyggelsen är placerad i lidläge på norra sidan av Gallejaurdammen.

Byn består idag av nio gårdar tillkomna mellan åren 1801 och 1958.

Förutom mangårdsbyggnaderna finns ett stort antal uthus. Sju av gårdarna ligger i själva bykärnan och två fastigheter väster om den.

Under Vattenfallstiden förtätades byn av byggnader som står på sina ursprungsställen men också med sådana som återbrukats och flyttats hit.

Många av dagens byggnader i Gallejaur har tidigare stått på nu överdämda marker. Dessutom finns elva fritidshus med tillhörande uthus.

Gallejaur från nybygge till by

En gård

Gallejaur utsynades som ett krononybygge 1801. Enligt traditionen anlades nybygget av Carl Svensson. Ett par år senare övertogs nybygget av hans bror, Pehr Svensson. Denna gårdsbildning kallas idag för *Löfgrens*.

Två gårdar

Nybygget skiftades i två enheter. Vid delningen byggde sonen, Sven Persson, den sk Anders-Larsagården. Ursprungshemmanet övertogs av svärsonen Johan Jonsson Löf. Sven och hans fru var barnlösa och två dottersöner till den förste

nybyggare, kom till dem som drängar, Anders och Nils Vikberg.

Tregårdar

Bröderna Vikberg fick senare överta gården. Anders stannade på Anders-Larsagården medan brodern Nils och hans fru byggde Nils-Larsagården. Boningshuset är en kopia av Anders-Larsagården. Enda skillnaden är att övervåningen är lite högre och har fullstora fönster.

Fler gårdar

Byns nästa delning i fler gårdsskiften sker på

1920-talet, men följs av fler klyvningar och ägoskiften under de följande årtiondena. Anders Vikbergs son, Johan Anton, övertog Anders-Larsagården medan de gifta döttrarna, Margareta Karlsson och Sofia Forslund, byggde nya gårdsanläggningar, vilka kallas för *Karlssons* och *Forslunds*.

Nils-Larsagården övertogs av Nils Vikbergs son, Hjalmar, medan de andra sönerna flyttade. Sonen Jonas fick bagarstugan, som flyttades och byggdes på med en våning. Sonen Johan byggde nytt väster om bykärnan, "Uppi Johans". Sonen till Johan Jonsson Löf, Jonas Löfgren, övertog Löfgrens. På Löfgrens bodde sedan Jonas

dotter Eva Eriksson med familj samt sonen Johan Wilhelm Löfgren med familj.

Wilhelms son, Lennart Lövgren, övertog i slutet på 1930-talet faderns marker inom Norsjö socken och uppförde ett egna hem, kallat *Lennart Lövgrens*.

Vid arvsskiftet efter Jonas Löfgren bildades en ny fastighet, då familjen Eriksson kom att bryta mark och bygga nytt ett par kilometer väster om byn.

Byns första större mangårdsbyggnad, uppförd 1844 av Pehr Svensson, ingick i arvet, men flyttades först 1984

till Flottningsföreningens ihopsamlingsplats tillika tilloppskanalens utlopp i Gallejaurdammen.

Fotografens tankar

*Photography, as we all know,
is not real at all.
It is an illusion of reality
with which we create
our own private world.*

Arnold Newman

Upplevelsen av Gallejaur

Citatet läste jag långt efter det att dokumentationen avslutats.

Arnold Newmans åsikt om fotografi stämmer dock till punkt och pricka i fallet Gallejaur.

Vem är jag (betraktaren) och vad är Gallejaur?

Fotsteg och *avtryck*; och hur de förhåller sig till varandra, var bland de frågor som man fick söka, istället för att ha svar på, under dokumentationsuppdraget.

Balansgången mellan *då* och *nu*, och var gränsen går, var hela tiden förhärskande.

Att skildra en verklighet var inte lätt.

Att vara objektiv i berättandet var omöjligt.

Ju mer jag dök ner i Gallejaur, desto mer förstod jag att detta kommer att likna ett komplicerat detektivarbete: att analysera avtryck och att sedan försöka förstå sig på den eller de som lämnat spåren.

Första intrycket av Gallejaur var en by som skulle dö ut inom snar framtid. Efter andra besöket, visade det sig att livet där var i full gång. Jag hade fel!

Bröderna Erikssons nya dator stod påslagen. De hade småproblem med datoranslutningar som alla andra.

Senaste mobiltelefonmodellen låg på laddning i sovrummet. Videokameran, som Erik nyligen hade köpt, vägrade spela upp direkt till tv-apparaten.

Posten kom och levererade Ebbas tidningar och tidskrifter, som hon prenumererar på, alltifrån "Hemslöjden" till "Lantliv".

I denna förvirrade verklighet valde jag att - förutom uppdragets krav - även att försöka dokumentera det icke synbara - det som man bara anade eller som utsagt hade hänt.

Inför kameran kom varje "öde" interiör att betraktas som en bandinspelning med en mängd oredigerade upplevelser, som vid uppspelningen väcker nya insikter och sammanhang.

Bildspråket

Kallt, blått, tomt och/eller varmt, rött, fylligt?
Enstaka bilder, diptyk, triptyk eller collage?

I bildurvalet till utställningen, har de enskilda bilderna betraktats som "ord", vilka jag sammanställt i diptyker och triptyker till visuella meningar.

I de flesta dokumentationer som har gjorts i Norrbotten med liknande karaktär, har man ofta valt något dystert, sterilt, avskalat, dämpat, kallt, tomt, blått och i vissa fall på gränsen till ett nästan schizofrent bildspråk.

Livet i Gallejaur som jag har upplevt, är långt ifrån detta.
Därför valde jag ett glatt, färgrikt, mättat, varmt och rött bildspråk i urvalet till utställningen.

Daryoush Tahmasebi

1. Lennarts föräldrar, Ville och Hulda Löfgren, bodde med sina tio barn i farfaderns påbyggda bagarstuga - dagens huvudbyggnad på byns första gårdsställe. Lennart Lövgren hemma i soffan berättar om sin uppväxt på byns äldsta gårdsanläggning.

2. Lennart Lövgren, 1914-2002, vid fotografiet av sin andra hustru, Agnes.
Han byggde sin bostad - ett egnahem - i slutet av 1930-talet. Idag bebos fastigheten av hans son,
Christer Lövgren.

3. Lennart Lövgren på äldreboendet Borgargården i Arvidsjaur.

Tiden går, livsbetingelserna förändras och många frågor förblir obesvarade. Strax efter första intervjun med Lennart hamnade han på sjukhus och därefter på äldreboende. Han gick bort våren 2002 och begravdes samtidigt med sin bror, konstnären Birger Lövgren, 1916-2002.

4. Lennart Lövgren med ett fotografi på sina farföräldrar, Maria och Jonas Löfgren - tredje generationens brukare på byns ursprungsfastighet. Lennarts son, Christer, slyröjer markerna. Han är sedan något år permanent hemvändare (till byn).

5. På sex av de nio gårdarna i Gallejaur har man haft renar. Det var bara hemmansägarna inom Norrbottens län som ägde renmärke, eftersom systemet med skötesrenar är unikt för Norrbotten. Renarna sköttes av samer inom Mausjaurs sameby. Idag har ingen Gallejaurbo några renar. Reninnehavet var en stabiliserande faktor i försörjningen, då de inte var lika känsliga för variationer i naturbetingelserna som övriga kreatur.

6. Ebba Karlsson vid Gallejaur kraftstation. Kraftstationen tillkom i början av 1960-talet. Gallejaursjön blev då en regleringsdamm. Vattenståndet höjdes cirka 12 meter och dränkte det mesta av de ursprungliga jordbruksmarkerna. Samhällets energibehov slog undan förutsättningarna för byns jordbruksnäring.

7. Något större virkesuttag har inte förekommit i Gallejaurbornas skogar, berättar Erik Eriksson. Här har bara gallring skett för det egna behovet av bränsle och av byggnads-, stängsel- och slöjdvirke. Idag är skogens naturvärde högprioriterat som urskog.

8. En övergiven knipholk är ett minne från självhushållets dagar, då man samlade ägg från häckande sjöfågel. Ebba minns att holkarna sattes upp, men säger att knipägg har hon aldrig ätit. Fågel, hare, ekorre och räv jagades förr i byn. Fågel för maten, ekorre och räv för skinnet. Jakten på vilt var en viktig inkomstkälla för Lennart Lövgren och hans broder Sven. Skogsfågel, tjäder och orre, snarades och såldes till uppköpare. Ekorrsinn gav bättre förtjänst än försäljning ur hemskogen, berättar Erik Eriksson.

9. Ebba på väg mot Lennart Lövgrens gårdsställe. Funktionen hos många av byggnaderna i Gallejaur har förändrats med tiden. Här ursprungligen en hölada till en numera riven ladugård. Den fick senare funktion som stall. Inockåsen inskriptionen *JLG 4/5 1893*. Genom sådana inskriptioner har många av byns byggnader en säker datering.

10. Från Forslundsgården, Gallejaur.

“Sitt med ro och ha det bra tills en annan vill platsen ha.”

11. Ebba Karlson på spaning efter posten.

Numera kommer lantbrevbäraren två gånger i veckan till byn. Övriga vardagar kan posten hämtas i Järvträsk. Någon sophämtning för de fyra åretruntboende i Gallejaur förekommer inte alls.

12. Traditionen med årligen återkommande ”sommarmöten” i Anders-Larsagården har återupptagits, med besökare från både Norrbotten och Västerbotten. Ebba Karlsson på väg in till sommarmötet 2001.

13. Ebba Karlsson har bott i Gallejaur i hela sitt liv. Hon föddes 1922. Hässjevirket står övergivet. Det används inte mera, eftersom stora delar av byns odlingsmarker lagts under vatten. De naturresurser som från släktled till släktled varit förutsättningen för byns småbrukarliv slogs undan av industrisamhällets energibehov.

14. Ebba Karlsson och "Gubben" i Forslundsgårdens kök.
Bakar gör Ebba i Anders-Larsagården, där man gjort nytt kök
i kammaren innanför den därmed bevarade ursprungliga storstugan.

15. Forslundsgården, Ebba Karlssons nuvarande bostad, vilken tillhört hennes moster Sofia. Hit flyttade Ebba då systemen Lisa, som skött om paret Sofia och Hjalmar Forslund, började bli krasslig. Makarna Forslunds livsgärning ödelades genom kraftverksutbyggnaden. Deras bostadshus flyttades från dämningsszonen till sin nuvarande placering. Källaren tillkom vid flytten.

16. Arvid Eriksson bland rara växter, som har uppskylltats i samband med en inventering av floran. Området är ett "klass I objekt" i Länsstyrelsens bevarandeprogram för odlingslandskapets natur och kulturvärden och ett "klass II objekt" i inventeringen av naturliga fodermarker.

17. Arvid Eriksson, född 1924, har bott hela sitt liv i Gallejaur. Han växte upp i byns äldsta mangårdsbyggnad, hos morfadern Jonas Löfgren. I samband med arvskifte på 1950-talet flyttade Erikssons till ett nybygge ett par kilometer väster om bykärnan.

18. "Kalas Puffar" ingår i bröderna Erikssons morgonmål.
Arvid har radat upp paketens samlarfigurer på fönsterbrädan.

19. Erik Eriksson just hemkommen från förmiddagens älgjakt. Han tillhör ett jaktlag på kronoparken inom Norsjö kommun i Västerbottens län. Där pågår den årliga älgjakten till sista december. Före 1940-talet såg man aldrig älg kring Gallejaur. Livsvillkoren för denna isolerade skogsby byggde helt på självhushållning - man levde av det naturen gav. Detta naturahushållningssystem har präglat Gallejaur långt in i modern tid.

20. Erik Eriksson är idag Gallejurs äldste invånare, född 1921. Han är storebror till Arvid. De har varsin bil av märket SAAB 900, årsmodell 1990. Byns första traktor, en BolinderMunktell Victor, köpte bröderna Eriksson 1956. De blev sedan Gallejurs entreprenörer när det gällde alla slags körslor.

21. Bröderna Eriksson blickar ut mot den överdämda Gallejaurmyran, där byn hade stora odlingar före kraftverksutbyggnaden. Det direkt förnimbara upplevs med alla sinnen.

I Gallejaur blir det tydligt, både att människan påverkat den fysiska omgivningen och att den fysiska omgivningen påverkat människan och hennes livsbetingelser.

Vid arvskiftet efter morfadern ärvde familjen Eriksson byns äldsta mangårdsbyggnad, men med krav på flyttning. Byggnaden är upptimrad vid tilloppskanalens utlopp och används som fritidsbostad av syskonbarn till bröderna Eriksson.

Vad berättar Gallejaur?

Gallejaur och dess bebyggelse berättar en historia med tydliga spår av äldre ekonomiska och sociala organisationsmönster.

Genom gårdarnas utveckling från 1800-talets början fram till 1950-talets slut är byn både byggnadshistoriskt och samhällshistoriskt intressant, och den har ett stort värde genom byggnadsutvecklingens kontinuitet.

Mycket av bebyggelsen finns alltså bevarad i relativt orört skick i

ursprungliga gårdsbildningar, vilket också ger byn ett stort miljömässigt värde.

Byn har sin speciella karaktär från en äldre jordbrukskultur. Förändringar framtvingade genom vattenkraftsutbyggnaden tydliggör industrisamhällets inverkan.

Gallejaur har även ett personhistoriskt värde genom att byn har levt och alltjämt lever genom den förste nybyggarens ättlingar.

Gallejaur idag

Gallejaur har uppmärksammats i otaliga tidningsartiklar och turistbroschyrer som en välbevarad by, som med sitt månghussystem av omålade timrade byggnader vittnar om levnadsbetingelserna för nybyggarna i skogslandet under 1800-talet.

Inför kraftstationsbygget dokumenterades byn av Västerbottens museum och Riksantikvarieämbetet. Årsboken Norrbotten 1959 hade Gallejaur som tema.

Att besöka Gallejaur i november-dimma, vinterskrud eller sommar-grönska är helt olika upplevelser. Byn i

grått, vitt eller grönt är tre väsensskilda möten och ger helt olika signaler om bybornas liv och leverne. På denna ort, med den nästan kompakta massan av gråa och tjärbruna byggnader, finns under vinterhalvåret bara liv i tre gårdar. De övriga är öde.

Under sommaren blommar byn upp. Barn och barnbarn med rötter i Gallejaur samt deras släktingar intar då fritidshusen.

Bilden av Gallejaur är något helt annorlunda än verkligheten. Här ska t ex tre ogifta systrar ha levt under ålderdomliga former vad gäller arbete,

hus och hem. Men livet har inte varit statiskt utan ytterst levande. Strömmen kom, telefonen kom, vägen kom, men vattnet tog åkrar och ängar.

Vattenfalls och Gallejaur kraftstations avtryck förändrade allt. De naturresurser som från släktled till släktled varit förutsättningen för småbrukarlivet slogs undan av industrisamhällets energibehov. Stora delar av byns inägomarker ligger under vatten.

Trots att sjön kom nästan 100 meter närmare, förändrades inte landskaps-

bilden nämnvärt, eftersom marken stupade så brant där nuvarande strandlinje går

Gallejaur, som i alla sammanhang beskrivs som en för Nordsverige unik skogsby, har på ett genomgripande sätt utsatts för industrisamhällets påverkan. Dock utan att stora delar av byn förlorat sitt byggnads- eller föremålsbestånd, som representerar ett levnadsmönster från 1800-talets slut.

Byn speglar på ett belysande sätt hur ett nybygge etablerats och utvecklats i samklang med kampen om naturresurserna.

Gallejaur kraftstation

Med Vattenfall
förändrades allt.
Naturbetingelserna
raserades och
förutsättningarna för
skogsbyns självhushåll
slogs undan.

Bondeyrket försvann med
Gallejaur kraftstation,
vilket konstnären Birger
Lövgren gett uttryck för:

*Regionplan, vinkelmätninginstrument,
rationaliseringsfolk
har länge pekat på kartans ensligt lilla fläck.
Bildlikt talat har man velat medels dolk
och annat eggat vapen skrapa punkten väck.
Platsen - Norrlandsbyn, på några dussin själar,
har drabbats av en allmänt utbredd krämpa
med åderlätning av dessa torparställens trälar
och de som myrmarksvidders videsnår bekämpar
genom idog odlarmöda, envis tro att jorden och
endast den kan bringa växt och näring
åt både få och folk och annat som bebor den och
trygghetskänsla, en variant av återbäring.*

*Men dyrtidknäv satt stopp för dessa drömmar.
De unga drog i skaror bort till staden med
toppförtjänst, jäkt och neonljusets strömmar.
De bytt sej maskin-monotonin från svettigt slit
med spaden.*

Ur Döende bygd av Birger Lövgren

VATTENFALL AB
VATTENKRAFT

TEL. 010-2565738

Copyrightinformation

För allt material gäller copyright. Det innebär att upphovsrättslagen gäller. Den är mycket omfattande och gäller i princip alla typer av texter, artiklar, teckningar, bilder, grafik m m.

Material får enbart användas för privat bruk. Kopiering, mångfaldigande, överlåtelse, försäljning, överföring eller kommersiellt utnyttjande av materialet får endast ske efter tillstånd av Norrbottens museum. Brott mot upphovsrättslagen kan straffas med böter eller fängelse i högst två år.

Producerad av Norrbottens museum/2003-05-08

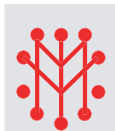
Copyright 2003 Norrbottens museum

Grafisk form Norrbottens museum/Daryoush Tahmasebi

www.norrbottensmuseum.nu

www.norrbottensmuseum.nu

Norrbottens
museum

KULTUR OCH UTBILDNING